

Maria Kycler

Biblioteka Palafoxiana w Puebli : relacja z pobytu

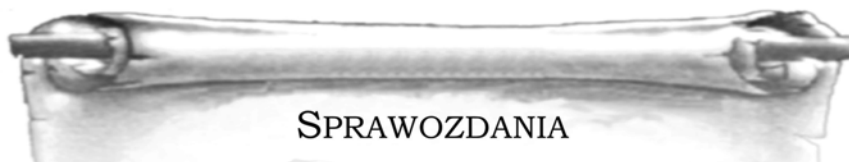
Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 3-4/3/4, 99-107

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA KYCLER
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

BIBLIOTEKA PALAFOXIANA W PUEBLI. RELACJA Z POBYTU

Od ponad trzech stuleci Biblioteka Palafoxiana w Puebli stanowi chlubę społeczeństwa Meksyku. Powstała w połowie XVII wieku, była pierwszą biblioteką publiczną Nowego Świata. Zgromadzone w niej zbiory dowodzą żywych kontaktów intelektualnych i kulturalnych z Europą oraz stanowią świadectwo europejskiego dziedzictwa Meksyku.

Założycielem i donatorem biblioteki był pochodzący z Hiszpanii Juan de Palafox y Mendoza (1600-1659), biskup diecezji Tlaxcala-Puebla, człowiek wszechstronnie wykształcony, przejawiający dużą aktywność w wielu dziedzinach. Myśliciel polityczny i prawny, legislator, reformator, organizator szkolnictwa, obrońca praw Indian, wizytator i wicekról Nowej Hiszpanii, był także płodnym pisarzem i poetą, teologiem, komentatorem i wydawcą dzieł św. Teresy z Ávili oraz wpływowym mecenasem sztuki. Studia uniwersyteckie w Huesce, Alcalí i Salamance, działalność publiczna oraz różnorodność ciągle pogłębianych zainteresowań sprawiły, iż książki stałe towarzyszyły mu zarówno w pracy, jak i życiu prywatnym. Palafox był właścicielem pokaźnego księgozbioru, który na czas swej misji państwowej w Nowej Hiszpanii (1639-1649) pozostawił w rodzinnym pałacu Ariza. W Puebli Palafox kontynuował swe zainteresowania bibliofilskie: kolekcjonował książki, nabywając je na miejscu, ale przede wszystkim sprowadzając z odległej Europy. 5 września 1646 roku notarialnie ofiarował swój liczący ponad 5 000 woluminów księgozbiór na rzecz

uprzednio przez siebie utworzonego pueblańskiego seminarium duchownego, pierwszego zakładu kształcącego księży w Nowej Hiszpanii; donacja została zatwierdzona dekretem króla Filipa IV (1647) oraz bullą papieża Innocentego X (1648). Wielki entuzjasta edukacji i kultury, w akcie darowizny wyraził wolę, aby biblioteka służyła nie tylko potrzebom duchowieństwa, ale również była dostępna wszystkim zainteresowanym nauką i księgami.

Majątek Biblioteki Palafoxiana systematycznie wzrastał dzięki darom, zapisom i legatom. Znaczące donacje złożyli kolejni biskupi Puebli oraz tamtejsi duchowni, m.in.: Manuel Fernández de Santa Cruz y Sahagún (1637-1699) zasilił ją swym księgozbiorem; Pedro Nogales Dávila (1649-1721) ofiarował krzesła i stoły, do dziś stanowiące część wyposażenia; Francisco Fabián y Fuego (1719-1801) nie tylko przekazał swoją prywatną kolekcję książek, ale także przeprowadził generalny remont budynku oraz ufundował pierwszy i drugi poziom regałów; Francisco Pablo Vázquez (1769-1847) podarował osobistą bibliotekę, w tym archiwum listów pasterskich i dyplomatycznych, a ponadto sfinansował budowę trzeciego piętra szaf i półek biblioteki. Były one niezbędne, aby pomieścić całość zbiorów, w tym książki przejęte z klasztorów i szkół pueblańskich po wypędzeniu jezuitów z Hiszpanii i jej kolonii (1767)¹.

W połowie XIX stulecia nastąpiła nacjonalizacja majątku kościelnego, a wraz z nią przejęcie Biblioteki Palafoxiana przez rząd Meksyku.

Biblioteka Palafoxiana, zgodnie z zapisami dekretu federalnego z 21 grudnia 1973 roku, stanowi własność meksykańskiego stanu Puebla jako *Instytucja Kultury*², zarząd nad nią sprawuje Ministerstwo Kultury Meksyku; rozporządzeniem z dnia 31 lipca 1981 roku została uznana za *Pomnik Historii Meksyku* i uzyskała status muzeum.

W 1999 roku bibliotekę dotknęły trzęsienia ziemi (15 czerwca oraz 30 września). Po analizie strat i zniszczeń oraz zabezpieczeniu zbiorów Ministerstwo Kultury opracowało i wdrożyło w życie projekt *Biblioteka Palafoxiana w Trzecim Tysiącleciu*. W roku 2001 rozpoczęto gruntowny remont oraz renowację budynku, zapewniającą odporność

---

¹ Wyboru najwartościowszych książek ze zbiorów zlikwidowanych bibliotek Towarzystwa Jezusowego, w celu ich dostosowania do potrzeb Biblioteki Palafoxiana, dokonał Mariano Fernández de Echeverría y Veytia (1718-1780); pisarz, filozof i historyk Nowej Hiszpanii, uznawany za pierwszego badacza dziejów Puebli.

² Dosłowny przekład meksykańskiego terminu *Casa de la Cultura* to *dom kultury*; jednak w tym przypadku ma on dużo szersze znaczenie, należy go zatem interpretować jako *instytucja kultury*.

Rys. 1. Jose de Nava: *Biblioteka Palafoxiana* (1773)

na wstrząsy sejsmiczne; podjęto również działania mające na celu przywrócenie bibliotece jej dawnej, kolonialnej świetności. Konserwatorzy sztuki z Narodowego Instytutu Antropologii i Historii (Instituto Nacional de Antropología e Historia – INAH) w 2003 roku ukończyli restaurowanie szaf bibliotecznych. Prace objęły: uzupełnienie i wymianę uszkodzonych elementów drewnianych (drewno cedrowe zastąpiono sosnowym, bardziej odpornym na ataki insektów), konserwację wyposażenia i sprzętów naturalnymi preparatami oraz zabezpieczenie przed korozją metalowych elementów szaf; regały poziome trzeciego zostały na stałe przytwierdzone do ścian.

Jednocześnie postępowała rewitalizacja księgozbioru Biblioteki Palafoxiana: konserwacja kolekcji, utworzenie katalogu elektronicznego (2000-2003), systematyczne przenoszenie zbiorów na nośnik cyfrowy.

Rekordy bibliograficzne sporządzano zgodnie z normami międzynarodowego opisu bibliograficznego dla starych druków – ISBD (A); bibliotekarze dużą wagę przywiązywali do wypełniania pól lokalnych, szczególnie opisujących cechy indywidualne katalogowanych starych druków; uwzględniały one w szczególności stan zachowania dokumentu, jego oprawę, pochodzenie (ekslibrisy, pieczęcie, odręczne noty własnościowe i wszelkiego rodzaju zapiski rękopiśmienne), defekty. Prace, mające na celu wprowadzenie księgozbioru do szerokiego obiegu naukowego, wspomagały także instytucje zewnętrzne, m.in. Biblioteka Narodowa Meksyku (Biblioteca Nacional de México),

Biblioteka Narodowa Hiszpanii (Biblioteca Nacional de España), Biblioteka Narodowa Portugalii (Biblioteca Nacional de Portugal), Uniwersytet w Teksasie (University of Texas), dotowane przez Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Archiwów i Bibliotek Meksyku (Apoyo al Desarrollo de Archivos y Bibliotecas de México – ADABI), Światowy Fundusz Zabytków (World Monuments Fund – WMF), Fundację Wspierania Rozwoju Kultury Banku Banamex (Fomento Cultural Banamex).

Wyjątkowa wartość kulturowa i źródłowa kolekcji zdecydowała o wpisaniu Biblioteki Palafoxiana na listę międzynarodowego projektu sygnowanego przez UNESCO – „Pamięć Świata” (lipiec 2005 roku).

Biblioteka-muzeum mieści się nieopodal katedry, w budynku byłego seminarium św. Jana (Colegio de San Juan), w historycznym centrum miasta³. Architektonicznie wpisuje się w styl meksykańskiego baroku, który rozkwitł w Puebli w XVIII wieku. Fasadę budynku, ułożoną z czerwonej cegły, zdobią lśniące białe i niebieskie ceramiczne detale, tzw. talavera. Kwadratowe patio, zacienione krużganki, wygodne schody prowadzą na pierwsze piętro, gdzie za bogato zdobionym kamiennym portalem i misternie rzeźbionymi drzwiami mieści się wewnątrz Biblioteki Palafoxiana.

Czynna od wtorku do piątku w godzinach 10⁰⁰-17⁰⁰ oraz w soboty i niedziele w godzinach 10⁰⁰-16⁰⁰ wita zwiedzających zapachem drewna, skóry i papieru.

Pomieszczenie biblioteki jest przestronne i jasne. Salę o długości 43 m i szerokości 11,5 m okalają trzypoziomowe regały wykonane z cedru, sosny *ayacahuite* i innych drzew tropikalnych, ciesząc oko rzemieślniczym mistrzostwem. Wszystkie 842 półki zostały ponumerowane, książki zaś na dolnym poziomie zabezpieczają delikatne metalowe siatki. Działowy układ zbiorów sygnalizują odpowiednio rozmieszczone na regałach stylizowane napisy w języku łacińskim, np. *Theologia, Scholastica et Dogmatica*. Uwagę przykuwa wzniesiony na wprost głównego wejścia barokowy ołtarz z marmuru, stiuku i onyksu. Jego centralną część zajmuje złożone retabulum z wyobrażeniem *Madonny z Trapani*⁴, z umieszczonym powyżej obrazem św. Tomasza z Akwinu, zwieńczone na szczycie figurą Ducha Świętego. Środek sali wypełniają

³ Historyczne centrum Puebli zostało wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 1987 roku.

⁴ *Madonna z Trapani*, rzeźba autorstwa Nina Pisaniego, była czczona przez bpa Palafoxę. Umieszczenie Jej podobizny w ołtarzu, stanowiło w intencji bpa Fuery wyraz pamięci i oddanie hołdu założycielowi biblioteki.

wykonane z dębu i orzecha stoły (bogato zdobione intarsją i inkrustacją, m.in. onyksem) oraz krzesła, natomiast z prawej, u wejścia, ustawiono obrotowy pulpit do książek i podłogowy zegar szafkowy⁵.

Biblioteka Palafoxiana to wyjątkowa kolekcja rękopisów, rzadkich i cennych książek, map i przyrządów.

Zbiory rękopiśmienne liczą 5 345 jednostek inwentarzowych. Ich trzon stanowią dokumenty historyczne, głównie akta państwowe i kościelne, listy królów i biskupów, korespondencja władz świeckich i kościelnych; treściowo odnoszą się do polityki i wydarzeń w Hiszpanii oraz jej koloniach w Nowym Świecie i Indiach Wschodnich, a także posiadłościach we Włoszech i Niderlandach. Dokumenty pochodzą z archiwów kościelnych Nowej Hiszpanii, głównie diecezji Puebla, Oaxaca, Zacatecas i México.

Zbiory książek liczą 41 582 woluminy, z czego jedynie 4 324 woluminy to książki wydane po 1800 roku. Zawartość treściowa oraz cechy typograficzne kolekcji Biblioteki Palafoxiana stanowią o jej wyjątkowej wartości i miejscu w kulturze światowej. Zebrane tu książki ilustrują problematykę dziedzictwa kulturowego regionów historycznych, narodowo-etnicznych i społeczno-kulturowych, z których zrodziła się Nowa Hiszpania. Dla badaczy księgozbiorów historycznych kolekcja jest nieocenionym źródłem informacji na temat kultury duchowej społeczeństwa kolonialnego Meksyku.

Wolą Palafoxa było publiczne, a więc możliwie najszersze udostępnianie księgozbioru seminaryjnego, zorganizowanego jako uporządkowany zbiór materiałów. Każda książka była opatrywana znakami własnościowymi, potwierdzającymi przynależność do biblioteki; pieczęcie *Collegio de San Juan* umieszczano na stronach 10., 20. oraz 40. Dla każdej książki zakładano kartę z numerem ewidencyjnym odpowiadającym jej pozycji w katalogu oraz na regale; obowiązywała zasada, iż książki mają wyznaczone stałe miejsca na półkach, skąd mogą je wyjmować wyłącznie bibliotekarze. Do użytku czytelników wykładano katalogi⁶. Dbałość

---

⁵ Przy bibliotece oddano na potrzeby zwiedzających sale boczne. Są to: Sala im. Fabiana y Fuery – miejsce wystaw czasowych organizowanych przez bibliotekę; Sala Referencyjna – informatorium i katalog, gdzie można uzyskać szczegółowe informacje o zbiorach; Sala Zabaw – przeznaczona dla dzieci, oferuje warsztaty i programy interaktywne mające na celu rozbudzenie zainteresowania kulturą książki oraz cywilizacyjnym dorobkiem Meksyku.

⁶ Regulamin szczegółowo określający zasady korzystania ze zbiorów, godziny otwarcia, kwalifikacje bibliotekarzy nadał Bibliotece Palafoxiana w roku 1763 bp Fuero.

o funkcjonalność biblioteki sprawiła, iż od zarania działalności zbiory były ustawiane w systemie repozytorialnym. Przechowywanie książek w sposób logiczny i uporządkowany, gwarantujący łatwy do nich dostęp, było możliwe dzięki zastosowaniu klasyfikacji⁷.

Jak przystało na bibliotekę seminaryjną, w Bibliotece Palafoxiana najliczniej i najpełniej reprezentowane było piśmiennictwo teologiczne. W zespole książek o tej tematyce wydzielono m.in. działy: religia, teologia⁸, patrologia, teologia naturalna, teologia moralna, Pismo Święte, mariologia, apologetyka, homiletyka, listy pasterskie, liturgia, katechetyka i katecheza, teologia pastoralna, historia Kościoła, papieństwo, synody, inkwizycja, prawo kanoniczne, hagiografia.

Zbiory Biblioteki Palafoxiana obfitują także w książki z zakresu innych nauk humanistycznych: filozofii, etyki, pedagogiki, historii, sztuki, literatury, języków i bibliografii. Bogato przedstawia się piśmiennictwo z dziedziny nauk przyrodniczych i ścisłych. Szczególnie wiele publikacji zgromadzono w działach: historia naturalna, biologia, botanika, zoologia oraz matematyka, fizyka, chemia, astronomia i geografia. Stosunkowo nielicznie reprezentowane są nauki społeczne (polityka, prawo cywilne, statystyka, ekonomia, handel, wojskowość) oraz nauki stosowane (medycyna, rachunkowość, inżynieria).

Obszerność i różnorodność zgromadzonej literatury⁹ – od przykładów dzieł antycznej Grecji i Rzymu, dorobku naukowego Arabów, poprzez średniowieczne sztuki wyzwolone i rewolucję naukową epoki nowożytnej, w tym dokonania wielkich odkryć geograficznych, aż do czasów oświecenia – ogranicza prezentację księgozbioru do kilku zaledwie przykładów.

Wśród druków najstarszych, tj. inkunabułów europejskich, można w Bibliotece Palafoxiana znaleźć dziewięć pozycji, datowanych na lata 1473-1500. Najstarsza z nich to Herodota *Historiarum libri IX* (Wenezja 1473); kolejna, św. Augustyna *De civitate Dei* (Wenezja 1475), wyszła spod prasy Nicolasa Jenson, twórcy drukarskiej antykwy¹⁰.

⁷ Przyjęty w XVII wieku system klasyfikacji (57 grup tematycznych) nie uległ zmianie aż do roku 1910, kiedy do biblioteki wpłynęła ostatnia książka.

⁸ Chodzi o teologię chrześcijańską w ujęciu katolickim.

⁹ Druki pochodzą z Europy i wszystkich hiszpańskojęzycznych krajów Ameryki i Filipin; wydane zostały w 10 językach nowożytnych oraz klasycznej grece, łacinie, sanskrycie.

¹⁰ Sygnety drukarskie inkunabułów kierują badaczy do zachodnioeuropejskich oficyn: Aldusa Manutiusa oraz Nicolasa Rubei z Wenecji; Henricusa Quentella z Kolonii, lyońskich drukarzy Johannes Cleina i Johannes Treschela oraz Pabla Hurusa z Saragossy.

Do wartych odnotowania cymeliów zaliczyć wypada najslawniejszy druk XV wieku – kronikę Hartmanna Schedla *Liber cronicarum cum figuris ymaginibus ab inicio mundi* (Nuremberg 1493); zdobi ją 1809 ilustracji drzeworytniczych z pracowni Michaela Wolgemuta, w tym najstarsze przedstawienia Krakowa, Wrocławia i Nysy¹¹.

Na kontynent amerykański sztuka drukarska dotarła stosunkowo późno. Pierwsza oficyna, założona przez Hiszpana Juana Pablosa, rozpoczęła działalność w roku 1539 w mieście Meksyk; stąd tendencja, aby datę inkunabułu amerykańskiego przesunąć do roku 1600.

Za najcenniejszą część zbiorów Biblioteki Palafoxiana, o historycznej wartości dla cywilizacji światowej, uchodzą XVI-wieczne druki nowohiszpańskie, oddające z jednej strony preponderancję katolicyzmu, z drugiej zaś syntezę kultur o odrębnych językach i tradycjach.

Wśród unikatowych dzieł jest przede wszystkim wymieniany *Vocabulario en lengua Castellana y Mexicana* (México 1571) autorstwa Alonsa de Moliny (1513-1579). Dwujęzyczny słownik języka hiszpańskiego i azteckiego zawiera 23 600 słów i wyrażeń; uważany za fundamentalne dzieło dokumentujące klasyczny język nahuatl nadal cieszy się niepodważalnym uznaniem leksykografów i lingwistów, był wznowiany drukiem aż do XX wieku.

Podobnie ogromne znaczenie przydaje się dziełom Juana de la Anunciación (1514-1594): *Doctrina christiana muy cumplida compuesta en lengua Castellana y Mexicana* (México 1575) oraz *Sermonario en lengua mexicana donde se contiene (por el orden del Misal nuevo Romano) dos sermones en todas las Dominicas y Festividades principales de todo el año* (México 1577). Prace te miały kapitalne znaczenie w ewangelizacji azteckiej ludności Meksyku; służyły przekazywaniu pojęcia Boga w liturgii i katechezie oraz propagowaniu koncepcji chrześcijańskich za pomocą miejscowego języka i z uwzględnieniem różnic kulturowych¹².

¹¹ W *Liber cronicarum* kilka stron poświęcono Polsce, głównie Krakowowi.

¹² Do konwersji plemion indiańskich były wykorzystywane m.in.: Juana de Guevary *Doctrina cristiana en lengua huasteca* (1548), Francisca de Alvarady *Vocabulario en Lengua Misteca* (1550), Pedra de Ferii *Doctrina christiana en lengua castellana y çapoteca* (1567), Benita Fernandez *Doctrina christiana en lengua Misteca* (1568), Juana Baptisty de Lagunasa *Arte y Diccionario con otras obras, en lengua Michuacana* (1574), Diega de Landy *Doctrina cristiana en lengua maya* (1574-1575), Juana de Cordovy *Arte en lengua Zapoteca* (1578) oraz *Vocabulario en lengua Çapoteca* (1578), Andrésa de Castro *Arte de aprender las lenguas mexicana y matlazinga* (157-?), Pedra de Oroza *Gramática en lengua otomí* (157-?), Sebastiana Ribery *Vocabulario en otomí* (157-?), Pedra de Palacios *Arte en lengua otomí* (157-?), Bartholome'a Roldana *Cartilla y doctrina christiana, en la lengua Chuchona del pueblo de Tepexic de la Seda* (1580).

W tym kontekście celowym wydaje się wspomnienie zasług Maturina Gilbertiego (1498-1585), który zachował dla potomności język Indian Tarasków. Prowadząc prace misyjne w prowincji Michoacan, napisał m.in. *Thesoro spiritval en lengua de Mechuacan,; en el qual se contiene la doctrina christiana y oraciones para cada dia, y el examen de la conciencia, y declaracion de la miissa* (México 1558) oraz opracował *Gramatica Maturini tractatus omnium fere que grammatices studio sis tradi* (México 1559)¹³.

Przytoczone tytuły nowohiszpańskich inkunabułów to zapowiedź dynamicznego rozwoju literatury lingwistycznej (głównie słowników języków indiańskich), religijnej, dydaktyczno-umoralniającej, jaki nastąpił w XVII wieku i znalazł swe odzwierciedlenie w zbiorach.

W Bibliotece Palafoxiana podziwiać można wiele znakomitych XVI-wiecznych druków europejskich; przykładem mogą posłużyć pochodzące z warsztatu Christophera Plantina w Antwerpii: Biblia wielojęzyczna oraz pierwszy nowożytny atlas świata Orteliusa.

Ośmiotomowa *Biblia sacra hebraice chaldaice, graece et latine, Philippi II regis catholici pietate et studio ad sacrosanctae Ecclesiae usum*¹⁴ powstała w latach 1569-1572. Zamówienie króla Filipa II było realizowane z wielkim rozmachem – prace redakcyjne nad tłumaczeniami i właściwą interpretacją tekstów nadzorował Benito Arias Montano, natomiast wysoka jakość edytorską zapewniły m.in. wspaniałe miedzioryty autorstwa Jana J. Wierixa, Pietera Huysa, Philipsa Galle'a.

Abraham Ortelius (1527-1598), flamandzki uczyony, uważany za jednego z najwybitniejszych geografów XVI stulecia jest autorem usystematyzowanego zbioru map świata *Theatrum Orbis Terrarum*. Atlas ukazał się po raz pierwszy w 1570 roku; biblioteka przechowuje edycję z roku 1589.

Na zakończenie przeglądu warto nadmienić, iż biblioteka szczyści się także publikacjami wydanymi przez Seminarium Palafoxiana. Ciekawostką dla badaczy jest *Missa Gothica seù Mozarabica, et officium itidèm Gothicum : diligentèr ac dilucidè explanata ad usum percelebris Mozárabum Sacelli Toleti á munificentissimo Cardinali Ximenio erecti; et in obsequium Illmi. perindè ac venerab. D. Decani et Capituli San-*

¹³ Oprócz tego wydał: *Vocabulario de la lengua de Michoacán* (1557), *Oraciones devotas y santos en lengua tarasca* (1558), *Cartilla para los niños en lengua tarasca* (1559), *Confesionario en lengua tarasca* (1559), *Sermones de doctrina cristiana en lengua tarasca* (1559), *Doctrina cristiana en tarasco* (1559).

¹⁴ Powszechnie zwana: *Biblia polyglotta*, *Biblia regia* lub *Plantiniana*.

---

ctae Ecclesiae Toletanae, Hispaniarum et Indiarum primatis (Puebla 1770); praca zapoznaje z liturgią, praktykami oraz kalendarzem kościoła katolickiego w obrządku starohiszpańskim, sprawowanym głównie w Toledo i Salamance.

Pobyt w Bibliotece Palafoxiana dostarczył wielu informacji na temat organizacji barokowych ksiąźnic i księgozbiorów. Duże wrażenie wywarło zachowane w niezmiennym kształcie wnętrze, bogactwo kolekcji, prezentowane cymelia. Imponuje także współczesne oblicze biblioteki – organizatora prac badawczych, konferencji, wystaw tematycznych, koncertów muzyki dawnej. Współczesna Biblioteka Palafoxiana to nie tylko wspaniałe muzeum bogate skarbami Starego i Nowego Świata, to także nowoczesna placówka troskliwie pielęgnująca ciągłość dziejów oraz różnorodność kultur i tradycji.